

Недашківська Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
т. (0412) 42-83-78, 8-067-424-24-82

Поняття *лідер* у концептосистемі державного службовця

Компетентність державного службовця як ознака високого рівня професіоналізму потребує різностороннього дослідження і з теоретико-методологічного погляду, і з точки зору практичних проблем, пов'язаних з її формуванням, розвитком та удосконаленням. Ефективність такої роботи значною мірою детермінована тим, наскільки адекватно сприймаються, усвідомлюються й розуміються фахівцями терміни та поняття з галузі державного управління, адже набуття професійності починається з пізнавальної діяльності людини, у свідомості якої через концептуалізацію первинних уявлень про спеціальність, систематичне оволодіння знаннями, вміннями, навичками розвивається та удосконалюється професійний рівень, змінюється уявлення про особистість професіонала. Важливу інформацію з цього приводу надають дослідження професійної концептосистеми державних службовців, зокрема фрагментів, пов'язаних з усвідомленням поняття особистості та суміжних з ним.

Від того, як розуміють державні службовці – суб'єкти управління – поняття, пов'язані з усвідомленням особистості, певною мірою залежить застосування ними своїх компетенцій, а значить – і результат роботи. Поняття "особистість", маючи загальне значення, стосується як суб'єктів, так і об'єктів управління, поняття ж "лідер" та "виконавець" – лише суб'єктів, причому з різними функціями та компетенціями, оскільки лідерство вважається необхідним, як правило, керівникам, а виконавські якості – переважно підлеглим. Тому усвідомлення державними службовцями понять *особистість*, *лідер*, *виконавець* з погляду власної професійності є принципово важливим, проте до цього часу не дослідженим. Ці поняття набувають особливого змісту та значення, стають засобами концептуалізації, яка відбувається посередництвом мови. Доцільним методом такого дослідження є вільний асоціативний експеримент, який дає змогу виявити асоціативне значення понять і встановити розбіжності між загальним і спеціальним розуміннями та реальним уявленням.

Концепт – це термін для позначення інформаційної структури свідомості, різнооб'єктної, певним чином організованої одиниці пам'яті, яка містить сукупність знань

про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [6, с. 256]. Ядром концепту є поняття, що позначається певною номінативною одиницею. Концепти зароджуються у пізнавальній діяльності, відображають й узагальнюють досвід людини й сприйняту її свідомістю дійсність, підводячи інформацію під певні вироблені суспільством категорії та класи. Концептуальна система – система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини [6, с. 261]. Засобом доступу до концептуального знання є слово, яке здатне представляти різні концепти, тому мова є досить компактним засобом концептуалізації. Концептуалізація – один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності й їхні ознаки.

Концепти *особистість*, *лідер*, *виконавець*, були включені у стимульний список для проведення вільного асоціативного експерименту з метою вивчення професійної свідомості державних службовців. Концептом вважається найбільша оперативна одиниця ментального рівня, яку на вербальному рівні може позначати слово чи словосполучення [3, с. 7].

Концептуальність поняття *особистість* для галузі державного управління підтверджується наявністю слова серед інших термінів у спеціальних виданнях з обмеженням професійною приналежністю [2, с. 244]. Лексичне значення спирається на синонімічно виражені ключові поняття 'людина', 'індивідуальність', 'особа', а на його периферії знаходяться семи, що стали основоположними для формування термінологічної семантики [1, с. 861]. Асоціативне значення концепту *особистість* збігається з лексичним значенням слова, маючи ідентичні фундаментальні компоненти 'людина', 'індивідуальність', 'особа', але відрізняється наявністю специфічного асоціату 'я', який виявляє суб'єктивований ракурс сприйняття та розуміння стимула. Ключові поняття термінологічного значення 'професійно-культурна сутність', 'довільна зміна умов життєдіяльності' опосередковано відображені на периферії асоціативного поля в частині, де межують денотативний та конотаційний фрагменти, і можуть бути змістовно точніше сформовані під впливом цілеспрямованої роботи.

Серед ознак особистості державні службовці називають поняття *лідер*, яке завдяки публіцистичним засобам усе більше поширюється й витлумачується як важливе для різних сфер життя. Важливість його для державного управління підкреслюється фіксацією термінологічним довідником терміна "лідерство", утвореного від слова "лідер". Для державного управління "лідерство – це суспільно значуща діяльність особи, яка користується великим авторитетом та впливом. У державному управлінні така діяльність асоціюється з

найвищим ступенем формального і неформального впливу особи на прийняття та впровадження державно-управлінських рішень і дій" [5, с. 47]. Ключові поняття – 'діяльність особи', 'авторитет', 'вплив'.

Лексичне значення слова "лідер" структурується інакше [1, с. 617]. Ключові поняття є узагальнюючими позначеннями діючого суб'єкта – 'той, хто стоїть на чолі', 'той, хто посідає провідне місце', 'особа чи група осіб, що йде першою'.

Концепт *лідер* асоціюється в інформантів з керівними посадами: 'керівник', 'начальник', 'голова', 'шеф', 'директор', 'президент', 'міністр'. Дотичним відрізком значення є епізод з назвами об'єкта – 'колективу', 'партія', 'друзів'. Усвідомлення стимула у професійному сенсі очевидне.

Значущою є семантична сфера "синоніми стимула", асоціати якої матеріалізують зв'язок між лексичним та асоціативним значеннями: 'перший', 'вождь', 'вожак', 'ведучий', 'головний'. Без сумніву, є зв'язок між цими асоціатами та реакцією 'керівник', але її зміст з огляду на значення самої реакції, а також контексту умов дослідження, не може розцінюватися як лише синонімічний до аналізованої групи реакцій.

Високі вимоги державних службовців до ознак стимула, про це свідчить група реакцій семантичної сфери "якісні характеристики": 'авторитет', 'порядність', 'неформальний', 'активна людина', 'формальний', 'талант', 'обдарований', 'гордість', 'сильна особистість', 'розумний', 'воля до дії', 'відповідальність', 'професіонал' та ін. Персоніфікованими взірцями справжніх лідерів називають загальновизнаних – 'Тимошенко', 'Ющенко', а також індивідуально важливих авторитетних осіб – 'мама', 'я'.

Оціночний фрагмент відтворює потужний емоційний зміст з такими позитивними оцінками, які логічно випливають з високих вимог до якостей лідера: 'харизма', 'перемога', 'вперед', 'кращий', 'сила', 'добре', 'повага' тощо.

Асоціативне значення концепту *лідер* має спільність як з лексичним значенням слова "лідер" (ключові поняття 'той, хто стоїть на чолі', 'той, хто посідає провідне місце', 'особа чи група осіб, що йде першою') завдяки наявності суб'єктного змісту найчастотнішої ядерної реакції 'керівник', так і за рахунок реакції 'перший', яка недвозначно позначає перевагу діючої особи над іншими. Ядерна реакція 'авторитет' виявляє важливість для державних службовців смислу поняття, яке в колі інших ('діяльність особи', 'авторитет', 'вплив') утворює базу для термінологічного значення.

Вагомість концепту *виконавець* для професійної державної служби велика, не випадково слово потрапляє до термінологічного словника [4, с.25]. Ключовими у термінологічній дефініції є поняття, які зазначають суб'єкт і процес здійснення чогось – 'працівники', 'втілюють рішення', 'реалізують'. Лексичне значення слова відрізняється не

стільки змістом, скільки структурою та діапазоном вживання. У лексичному значенні поняття 'працівники' розширюється до поняття особи – 'той, хто', – а процес узагальнюється у поняття 'виконує' [1, с. 137].

Асоціативне значення концепту *виконавець* перетинається з ключовими поняттями 'той, хто' з лексичного та 'працівники' з термінологічного значень, показником чого є ядерні асоціати 'працівник', 'службовець', 'держслужбовець', 'робітник', 'спеціаліст', причому розуміння стимула професіоналізоване та більш конкретизоване, ніж термін. В асоціативному значенні не відобразився той фрагмент лексичного та термінологічного, який пов'язаний з процесом, – 'виконує', 'втілюють рішення', 'реалізують'. Асоціативне значення доповнене ядерним асоціатом 'відповідальний', що підсилює прояв професійного сприйняття.

Структура асоціативних значень проаналізованих концептів дозволяє стверджувати, що поняття *особистість* сприймається державними службовцями як загальнозживане, а поняття *лідер* та *виконавець* – як професійні, оскільки позначають два вияви (керівник та підлеглий) суб'єктів управління, але відрізняються від традиційних словникових формулювань. З цього погляду вони можуть розглядатися як базові спеціальні поняття і включатися до термінологічних словників та довідників з державного управління. Асоціативне сприйняття концептів, пов'язаних з розумінням особистості, є ґрунтом для побудови формату компетенцій державних службовців.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
2. Державне управління та державна служба: Словник-довідник / Уклад. О.Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005. – 480 с.
3. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: Автореф. дис. ...докт. філол. наук. – К., 2007. – 36 с.
4. Малиновський В.Я. Словник термінів та понять з державного управління. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку держави, 2005. – 240 с.
5. Методологія державного управління: Словник-довідник / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 196 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Дозвілля, 2006. – 716 с.